

Nyare tidens filosofi.---

I

(h.t.
1912)

Innan jag övergår till en behandling av mitt ämne, den nya-
re filosofins historia, jag skall jag med några ord uppehålla
mig vid ett begrepp som helt säkert intresserar oss alla, näm-
ligen begreppet filosofi, och vad därmed förstås. Det hände en
gång i min ungdom i en krets av filosoferande vänner att diskus-
sionen kom att röra sig om den viktiga frågan vad man förstår
med filosofi. Den ena gav en, den andra en annan förklaring

Lamola

2 a

utan att dock lyckas vinna gehör hos den andra. Var och en hade sin egen definition, som varierade allteftersom han tillhörde den ena eller andra filosofiska skolan. Kantianen sade, i överensstämmelse med sin mästare: "filosofien är det ur de rena begreppen härstammande förnuftsvetandet." Hegelianen sade: "filosofien ~~är bearbetningen av begreppen.~~" är vetenskapen om det absoluta." Herbartianen sade: " "filosofien är bearbetningen av begreppen." Till slut tog också naturforskarn till orda. Han vare ^{aldrig} en vars studier infallit på 1850 och 1860 talet, då filosofien icke stod högt i ropet hos naturforskarna. Enligt min mening, sade han, är filosofien den i system satta spetsfundigheten. Den är ett systematiskt missbruk av en terminologi som enkom uppfunnits för detta ändamål, att missbrukas. Denna definition, som vår vän framställde på det ~~de~~ vanvördiga och gäckande sätt som var hans tidsåler eget, ~~som~~ var mycket var uttrycket för en opinion, som var mycket allmänt utbredd bland naturforskare vetenskapsmännen i medlet av senaste sekel, och ännu långt senare, särskilt i Tyskland och den skandinaviska norden. Det ena filosofiska systemet hade uppstått efter det andra. Filosoferna av de olika skolorna bekämpade varandra med lidelsefull häftighet, och varje skola gjorde anspråk på att ensam sitta inne med den absoluta sanningen. Naturvetenskapen betraktades ^{av dem} som ett lägre slag av vetande, ett vetande om den sinnliga världen allena, medan filosofien troddes sig kunna lösa tillvarons djupaste gåtor. Emellertid stodo de faktiska resultaten knappast i överensstämmelse med filosofernas höga anspråk. Det ena systemet ramlade efter det andra, samtidigt som naturvetenskaperna gjorde snabba och säkra framsteg. Tvivlare uppstodo inom

foilosofernas egna led, tvivlare som ville föra filosofien närmare
 detta jordeliv, och som själva allvarligt studerade denna ringa verk-
 lighet. Hade vår naturforskare fått sin utbildning i ~~våra~~ ^{en senare tid} dagar, hade
 han troligen uttryckt sig på ett aktningsfullare sätt om filosofins
 uppgift. Han hade funnit filosofer som ingenting högre önskade än en
 kompromiss mellan filosofi och naturvetenskap, och som rätt och ~~er~~
 slätt definierade filosofien som ett inbegrepp av allt vetenskapligt
 vetande, som enheten av allt det vetande som finns ^e spritt inom na-
 turvetenskapens olika ~~gren~~ områden. --- Jag har anfört denna episod
 för att visa huru mycket uppfattningen av ~~filosofien~~ ^{vexlat} t.o.m.
 om vad filosofien är ^{vexlat} t.o.m. inom loppet av samma århundrade.
 Huru mycket mer måste den då inte ha ^{vexlat} inom loppet av årtusen-
 den. Och ändå tränger sig på oss frågan: vad är filosofien? Icke
 huru har den eller den filosofen definierat filosofiens begrepp, utan
 huru böra vi definiera det, utan att ansluta oss ~~a priori~~ på förhand
 till det ena eller andra ^tsystemet? Det måste väl då finnas någon de-
 finition som passar in på alla de olika systemen, för så vitt ~~de~~ ^{de} höra
 filosofin till, och funnit sin plats i filosofiens historia. ~~Vad är~~
 Vari ligger då detta gemensamma? Vad är filosofi?---Då det gäller
 att bestämma ett ords betydelse, brukar man ^{frist} ~~vanligen~~ undersöka dess
 härstamning. Ordet filosofi är hemtat från grekiskan. Man anträffar
 för första gången hos Herodotos substantivet filosofi^a, tillika med
 verbet filosofein. Han låter Krösus säga till Solon, att efter vad
 det berättats honom skulle Solon ha "filosofierande genomvan^{de}fat många
 länder," d.v.s. av vetgirighet endast, för att lära känna dem, icke
 i ~~egenskap~~ ^{av} egenskap av krigare eller affärsman eller för något praktiskt
 ändamål. I samma betydelse fattades verbet filosofein av Thukydidēs,

som i liktalet över Perikles säger om atenarna: "vi sträva efter bildning (filosofûmen) utan förvekligande." Filosofi var alltså det samma som strävande efter vetande, och filosof var en person som strävade efter vetande. I denna bemärkelse användes detta ord också ~~av~~ av Sokrates, i hans kamp mot sofisterna. Dessa kallade sig "vise," sofistai. De skildras av Platon såsom män vilka ville slå mynt av sitt vetande, vilka drogo från stad till stad och undervisade för betalning. I motsats till desse "vise", dessa sofister, kallade sig Sokrates endast "filosof", d.v.s. en som strävar efter vetande, en som älskar vetandet, icke en som besitter det, ty Sokrates ville icke ~~inte~~ ^{de} göra anspråk på att veta någonting. Och då han kallar sig filosof innebär detta väl också att han strävar ^{de} efter vetande för dess egen skull, icke för att göra sig en inkomst därav. Hos Platon användes ordet filosof för att beteckna en person som strävar att komma till kunskap om det eviga, om tingens väsen, och vi finna samma uppfattning träda oss till mötes hos Aristoteles, som med termen "första filosofi" (prôtê filosofia) förstår det som sedermera kallades metafysik, och med "andra filosofi" för ~~förstå~~ ^{de} de empiriska naturvetenskaperna. Hos senare grekiska filosofer, hos ^s stoikerna och epikureerna, finna vi filosofin fattad i en mera praktisk bemärkelse, såsom förnuftig strävan efter dygd eller strävan efter lycksalighet-- men, då enligt den grekiska uppfattningen, ~~att~~ all dygd berodde på vetande, all last på bristande insigt, så har icke heller hos dessa filosofer ordet filosofi förlorat den betydelse som ^{först} ~~först~~ legat i detsamma: att beteckna ett strävande en strävan efter vetande. --- Då det gäller att bestämma en terms betydelse, är det emellertid icke tillräckligt att

4

undersöka dess etymologi. Denna kan t.o.m. vara alldeles vilseledande. Ty många termer förlora under användningen sin ursprungliga betydelse och antaga en annan. Tag t.ex. ordet estetik. Det betyder egentligen åskådningslära-- det kommer från det grekiska ordet aistánomai-- och i denna betydelse användes det ännu av Kant. Nu för tiden användes det, som bekant, för att beteckna vetenskapen om det sköna, ^{berömd} ~~Grecien~~ ^{här till} ligger egentligen i en viss egendomlighet hos den skola, den Leibniz-Wolffska-- inom vilken det ^{ordet} först vann användning. För att erhålla en tillfredsställande definition på termen filosofi, måste vi utfinna det gemensamma kännetecknet på det som enligt ^{det} ~~den~~ allmänna språkbruket går och gäller för filosofi.-- Man har på en del ^{här} velat göra gällande, att en enhetlig definition icke står att finna., emedan åsikterna växla i så hög grad inom olika skolor. Men jag tror för egen del att frågan blivit onödigtvis inkrånglad. Inom ^{alla} dessa otaliga framställningar av filosofiens historia, som sett dagen, råder en alldeles påfallande enstämmighet i avseende å materialet, som bör upptagads till behandling. Det råder i huvudsak knappast någon tvekan om vad ^{Som} bör räknas till filosofins historia. Det gemensamma kännetecknet på det som erkännes falla inom ~~helt~~ filosofins ~~historia~~ ^{område} gebit är allmänhet. Det är allmänna principer varom här är fråga, icke detaljundersökningar inom det ena eller andra facket. Den för närvarande ^{vordlyst} ~~allmänast~~ antagna definitionen är ^{trots den} också på filosofi är ~~också rätt~~ och slätt att filosofien är vetenskapen om principerna-- en definition som föreslagits av Ueberweg. Mot denna definition har jag för min del att göra en anmärkning. Den förutsätter att vi kunna komma till ett v e t a n d e om principerna. Och detta är någonting som kan

Man
har
definiert
minst
fyra
ty
men
✓
alla
sitt
med
i all

5
ifrågasättas. Falla inte principerna till stor del åtminstone utom
gränserna för all erfarenhet? Ligga icke metafysikens problem i dag
lika lika olösta som de voro för tvåtusen år sedan? Vilken skillnad i
exakthet råder icke mellan vetenskapernas resultat och filosofernas
spekulationer? Och gör man inte också i dagligt tal en skillnad mel-
lan vetenskap och filosofi? Det finns utan tvivel filosofiska problem
som funnit sin lösning: alla principer ha icke visat sig vara otill-
gängliga för vetandet. Men det är att märka att så snart lösningen är
funnen, brukar man överföra resultatet från filosofin till den ena
eller andra vetenskapens ^{område} ~~gebiet~~. Det tyckes som om filosofien icke
~~fördjupar~~ ^{fördröjer} att meddela det som man vet, utan ^{söker} efter det som man
icke vet. Och den har visserligen med särskild förkarlek fördjupat
sig i det varom, ~~som det tyckes~~, man ingenting kan veta. Det är där-
för ^{hvar intet alldeles riktigt} ~~olämpligt~~ att kalla filosofin en vetenskap. Dess utmärkande drag
är strävande, strävande ~~efter~~ vetande, icke meddelandet av färdiga
sanningar. Härutinnan fyller den precis de fordringar, som innehållas
i det grekiska ordet filosofia. ^{en strävan efter sanning} Men i motsats till den betydelse
som innelåg i ordet filosofi före Platon och Aristoteles, innebär
filosofin en strävan efter vetande om principerna, allena. I stället
för att definiera filosofien som vetenskapen om principerna, vill
jag definiera den som ett tänkande över principerna, ~~ett strävande~~
m.a.o. ~~ett strävande att komma erhålla kom komma till~~ en strävan
att komma till ett vetande om ~~principerna~~. --- Men man frågar ^{kan} (kanske
vad

6

förstås med principerna? Är icke detta ord tvetydigt om något?]

Var slutar detaljvetandet och var börja principerna? Har icke varje vetenskap sina principer som icke kunna så noga särskiljas från vetenskapen själv? Blir icke filosofins område härigenom alltför obestämt, i avsaknad av alla tillförlitliga rämärken? Var slutar naturvetenskapen och var börjar filosoferandet över naturens gåtor, naturfilosofin? Var slutar statsvetenskapen och var börjar statfilosofin? Var slutar den empiriska psykologin och var börjar psykologin som filosofisk disciplin? [Den na invändning gör Paulsen i sitt bekanta arbete Einleitung in die Philosophie. Men invändningen synes mig icke vara av stor betydelse.] Lika så omöjligt som det är att uppdraga en bestämd gräns mellan detaljfrågor och principer, lika så omöjligt är det att uppdraga en bestämd gräns mellan vetenskaperna och filosofin. Filosofins område är i c k e strängt begränsat. [Varför skulle det vara det? Varför skulle man fordra att dess begrepp ~~vara~~ ^{skall vara} så koncist och avrundat? Lär oss icke filosofins historia fastmer att motsatsen är fallet?] Huvudsaken är dock klar: filosofin är tänkandet över principerna, över vetandet, varandet, och den ena eller andra tillvarelseformen. Vi kunna även uppdraga vissa gränser inom principernas gebit. Vi kunna skilja mellan de allmännatse principerna och de särskilda vetenskapernas principer. Vi kunna följaktligen tala om en allmän filosofi och om den eller andra vetenskapens filosofi. Matematiken ~~er~~ eger sina principer, fysiken likaså, kemin likaså, samhällsläran och estetiken likaså. Vi kunna följaktligen tala om en matematikens filosofi, om fysikens, kemins, samhällslärans, det skönas filoso-

fi, d.v.s om ett tänkande över dessa särskilda vetenskapers principer, till åtskillnad från den blotta forskningen rörande dessa vetenskapers fakta. Men det finnes ännu dessutom principer av så allmän beskaffenhet att de icke kunna räknas till någon av specialvetenskaperna. Såsom sådana ha sedan gammalt betraktats principerna för allt varande, för allt vetande, och för det sedliga handlandet. Man har följaktligen indelat den allmänna filosofin i metafysik, som undersöker varandets principer, i logik eller kunskapslära som undersöker vetandets principer, och etik, som undersöker det sedliga handlandets principer. Jag skall icke här ^{nära} inlåta mig på frågan huruvida denna indelning kan bli bestående. (I min föreläsning i går framhöll jag hurusom) den vetenskapliga etiken måste uppfattas som en gren av psykologin och de som följa med min kurs i etiken skola längre fram finna att i densamma även ingå många sociologiska element. Men i ^{allmänhet talat} ~~alla händelserna~~ ha både metafysiken, logiken, och etiken av filosoferna behandlats ^{med rätt eller orätt} på ett jämförelsevis fristående sätt, d. v.s. såsom allmänna discipliner vilka icke stå i omedelbart sammanhang med vare sig naturvetenskaperna eller psykologin eller någon annan specialvetenskap. ---- Gentemot den uppfattning av filosofin som jag här uttalat ~~står~~, att filosofin är tänkandet över principerna, står en annan för vilken bl.andra Paulsen gör sig ett språkrör i sin inledning till filosofins studium. För honom är filosofin inbegreppet av allt vetenskapligt vetande. Vetenskaperna, säger han, äro icke några tillfälligt sammanförda aggregat, utan de bilda ett sammanhängande ~~helt~~, ett enhetligt ^{safi} helt. För denna vetenskapernas enhet och sammanhang är nu filo-

82

den gamla härdvunna benämningen. Filosof är varje vetenskaplig forskare hos vilken idén om allt vetandes enhet är levande verksam, hans forsknings^{före}gebit må sedan ~~vara det ena eller det andra~~ ligga var som helst, inom fysiken eller psykologin, inom astronomin eller historien. Endast den som avsiktligt och faktiskt sluter sig ~~till~~ⁱⁿ i sitt trånga skal, som icke vill veta veta av någonting annat än sina läsararter och kodexar, sina syror och metaller, ~~en~~ endast genom kunna vi icke kalla filosof, icke därför att hans forskningsgebit icke hörde till filosofin, utan emedan han icke eger den allmänna och vida uppfattning som fordras av en filosof. Icke stoffet, utan formen, säger Paulsen, själsriktningen, är det som gör filosofen. Jag måste bekänna att detta betraktelsesätt förefaller mig lida av en betänklig oklarhet. Om filosofin är inbegreppet av allt vetenskapligt vetande eller som Paulsen på ett annat ställe säger, är den ideella enheten av ett alltomfattande kunskapssystem, och om, i överensstämmelse därmed, filosof betecknar "en man som strävar efter en enhetlig och universell kunskap om verkligheten," så måste filosofen vara eller sträva ^{att} efter att bli polyhistor, ty eljest ligger ett sådant enhetligt och universellt vetande om verkligheten icke inom möjlighetens gränser. Vi ha även i nyaste tider system, på vilka denna bestämning kan tillämpas. Herbert Spencer t.ex. betraktar, även han, filosofin som den sista och högsta enheten av allt vetenskapligt vetande, och han egnade sitt livs arbete åt uppbyggandet av ett system efter denna plan. Hans syntetiska filosofi låter alla vetenskaper passera revy, några, såsom biologin, psykologin och sociologin, behandlar han med en utförlighet, som gör hans arbeten till fackarbeten-- och slut-

målet är att finna denna enhetliga formel, utvecklingsformeln, som låter sig tillämpa på alla, som förenar dem alla till ett organiskt helt. Men icke ens Spencers långa levnad, stora arbetsförmåga, och genomträngande skaparsynthet voro tillräckliga att låta de särskilda vetenskaperna komma till sin fulla rätt i detta väldiga system. Biologen prisar företrädesvis Spencers psykologi eller sociologi, men vill icke tillerkänna hans biologi någon synnerlig betydelse. Psykologen klagat över att han pressat in sin psykologi i ett system som står hindrande i vägen för en allsidig behandling av själslivets företeelser. Sociologen behandlar med försiktighet och eller misstro många av Spencers satser om samhällslivets utvecklingsgång. Det kunde gå an för Aristoteles att i sin hjärna sammanfatta hela sin tids vetande, men i våra dagar är någonting dylikt icke möjligt för en människa. ~~Den som strävar så högt strävar efter det omöjliga;~~ Ställer filosofin sitt mål så högt, går den upp i dunst. Paulsen har väl också en för-

9

känsla därav då han med ens slår ~~en~~ ned sina anspråk på filosofer
na ända därhän att han betecknar som filosof varje vetenskaplig
forskare som icke grundsätzlich und tatsächlich sysselsätter sig
med någon vetenskaplig detalj utan ~~egnar~~ eger sinne och håg att
förstå vetandets enhet. Genom denna icke obetydande modifikation
av sin uppfattning om filosofins begrepp, eller åtminstone av
de fordringar som kunna ställas på en filosof, kommer han betyd-
ligt närmare den av mig här ~~antag~~ framställda definitionen, att
filosofin är tänkandet över principerna, än vad fallet är i hans
tidigare mera pretensiösa sats att filosofin är inbegreppet av
allt vetenskapligt vetande. En naturforskare som Darwin var
verkligen en naturfilosof, en språkforskare som Wilhelm von
Humboldt var en språkfilosof, för så vitt de icke nöjde sig med
att hopsamla fakta utan tänkte över de äyrtresta principerna för
sina respektive vetenskaper. ---- Vad jag här yttrat rörande fi-
losofins begrepp gäller--märk väl-- filosofin i och för sig och
icke filosofin såsom läroämne vid ett universitet. De filosofi-
ska universitetsstudierna kunna icke nöja sig med att omfatta
endast ett tänkande över principerna och detta tänkandets histo-
ria. ~~Om~~ I examensfordringarna ingå upptagas ju arbeten som fal-
la inom särskilda detaljvetenskapers område. Vi ha där ett ar-
bete i empirisk psykologi. Vi ha där arbeten i sociologi, ~~†~~
~~sociologi~~, i empirisk etik, i religionsvetenskap. [Vad dessa se-
nare arbeten beträffar har jag varit särskilt angelägen om att
reföra dem i stället för de arbeten
~~utbyta arbeten~~ i stats- och rättsfilosofi, i normativ etik och
i religionsfilosofi som förut ingingo i examensfordringarna, att
med andra ord utbyta filosofi mot vetenskap.] Till grund för detta

10
egendomliga sakförhållandet att inom de filosofiska examensför-
dringarna, och i sammanhang därmed stående undervisning, ligger
inrymts så mycken detaljvetenskap, ligger det faktum att vissa
vetenskaper ~~äro av ett så ungt datum~~ först på senaste tider
erhållit den bestämdhet och betarbetats med den detaljriktighet
som gjort dem till vetenskaper, från att tidigare ha varit branch-
er av den allmänna filosofin. De olika specialvetenskaperna, el-
ler i alla fall många av dem, ha börjat ~~med~~ som filosofi, d.v.s.
man började ruva över principerna innan man tillräckligt under-
sökt fakta. Thales sökte hänföra all materie till ett enda uräm-
ne på en tid då ännu icke ett enda kemiskt experiment blivit
gjort. Andra grekiska filosofer spekulerade ~~spekulerade~~ över
rörelsens natur innan man ännu kände till rörelsens lagar. Man
inlät sig i betraktelser över själens väsen innan man undersökt
själslivets fakta. Filosofin har varit vetenskapernas barnkam-
mare. Men den ena efter den andra ^{den} av trampade småningom ut barna-
skorna och blevo fullmyndiga vetenskaper. Detta skedde jämförelse-
sevis tidigt med de s.k. naturvetenskaperna, medan psykologin
och sociologin och etiken ännu länge stannade kvar i barnkamma-
ren och ~~ännu~~ ^{än} i dag, ehuru redan i sin manbarhetsålder, icke fått
sig anvisade ~~någon annan boningsplats~~ något annat boningsrum
vid universitetet, utan allt fortfarande få ~~lov~~ ^{hvar} att sitta på fi-
losofins modersknä. Detta innebär ju icke att de ~~måte~~ bli via
nödvändigtvis att de bliva ~~st~~ behandlade på ett styfmoderligt
sätt. Man ser ofta nu förtiden att professurer i filosofi besät-
tas med personer som till sitt fack äro ~~experimen~~ psykofysiker,
~~personer~~ vilkas vetenskapliga verksamhet faller inom gränsområ-

11

det mellan fysiologi och psykologi, eller med sociologer som
uttala sig på ett föga vördnadsfullt sätt om den gamla rättsfi-
losofin och den filosofiska etiken. Det beklagliga är endast att
de ämnen som sålunda komma att falla inom de filosofiska läro-
stolarnas områden, även sedan dessa förvandlats till tvenne, en
i teoretisk och en i praktisk filosofi, äro för många och omfat-
tande. Skulle vi med ens förflyttas ett par tusen år tillbaka i
tiden, till det gamla Grekland, skulle, vid sidan av fäktsmätare,
gymnastuikläraren, musikdirektor, o.s.v. troligen finnas vid vårt
unde universitet en enda professor, nämligen en professor i fi-
losofi. Aristoteles kunde gott sköta hela den teoretiska under-
visningen ensam. Skulle vi åter förflyttas ett hundra år framåt
i tiden, så skulle vi-- jag är säker därpå-- le ett undrande och
medlidsamt löje över den tid då professorerna i filosofi sutto
och föreläste psykologi och sociologi. --- Såsom omständigheter-
na nu gestalta sig måste dessa vi låta dessa nya vetenskaper
emellertid upprätthålla allsköns samsam mellan dessa nya veten-
skaper och filosofin, i ordets egentliga mening. Och medan jag
under tidigare år egnat mina föreläsningar åt de detaljvetenska-
per som sammanföras under mitt ämne, skall jag denna teori ter-
min skänka min tribut åt den filosofiska spekulationens histo-
ria. Jag skall föreläsa över den nyare filosofins historia från
renässanstidens börjande från renässansen och slutande, jag vet
ännu icke var. Vid kursens avslutning Jag skulle tillråda er att
samtidigt studera er lärobok i filosofins historia, Falckenberg
eller Höffding eller Grotenfelt--jag skulle för egen del, tror
jag rekommendera Falckenberg framom Höffding, ehuru han är be-

i alle
föreläsning

Vikander

23/10/15
24/10/15
25/10/15
26/10/15
27/10/15
28/10/15
29/10/15
30/10/15
31/10/15
1/11/15
2/11/15
3/11/15
4/11/15
5/11/15
6/11/15
7/11/15
8/11/15
9/11/15
10/11/15
11/11/15
12/11/15
13/11/15
14/11/15
15/11/15
16/11/15
17/11/15
18/11/15
19/11/15
20/11/15
21/11/15
22/11/15
23/11/15
24/11/15
25/11/15
26/11/15
27/11/15
28/11/15
29/11/15
30/11/15
1/12/15
2/12/15
3/12/15
4/12/15
5/12/15
6/12/15
7/12/15
8/12/15
9/12/15
10/12/15
11/12/15
12/12/15
13/12/15
14/12/15
15/12/15
16/12/15
17/12/15
18/12/15
19/12/15
20/12/15
21/12/15
22/12/15
23/12/15
24/12/15
25/12/15
26/12/15
27/12/15
28/12/15
29/12/15
30/12/15
31/12/15

tydligt torrare, emedan hans arbete synes mig ~~mera~~ lämpligare som lärobok. Efter kursens avslutning anställer jag med dem som det önskar förhör i de genomgångna delarna av filosofins historia och kanske något därutöver, vilket får gälla för examen i ämnet. Men då nyare tidens filosofi narurligtvis till mycket stor del bygger på antikens filosofi uppmanar jag på det enträgnaste mina åhörare att även följa med doktor Lagerborgs föreläsningar i gamla tidens filosofi. Jag har kommit överens med dr. L. därom att han vid slutet av sin kurs anställer förhör i gamla tidens filosofi, vilka likaledes få gälla för kandidatexamen och juridikofilen. På detta sätt komme detta års filosofiska studier att i väsentlig mån koncentrera sig kring filosofins historia, varigenom studieplanen vunne i enhet och sammanhållighet.